

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Съединение и разединение Unification and disunity
Том / година Volume / year	V / 2026
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Димана Димчева Dimana Dimcheva
Институция Affiliation	Регионален исторически музей – Плевен Regional Historical Museum – Pleven
Заглавие Title	СЪЕДИНЕНИ ЧРЕЗ КНИГАТА: ГЕОРГИ ГРЪНЧАРОВ И МРЕЖИТЕ НА ВЪЗРОЖДЕНСКАТА КНИЖНИНА В ПЛЕВЕНСКИЯ КРАЙ (ПО ДОКУМЕНТИ ОТ РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – ПЛЕВЕН) UNIFICATION THROUGH THE BOOK: GEORGI GRANCHAROV AND THE NETWORKS OF REVIVAL-PERIOD CULTURE IN THE PLEVEN REGION (BASED ON DOCUMENTS FROM THE COLLECTION OF THE REGIONAL HISTORICAL MUSEUM – PLEVEN)
Страници Pages	141–154
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-5-141/

СЪЕДИНЕНИ ЧРЕЗ КНИГАТА: ГЕОРГИ ГРЪНЧАРОВ И МРЕЖИТЕ НА ВЪЗРОЖДЕНСКАТА КНИЖНИНА В ПЛЕВЕНСКИЯ КРАЙ (ПО ДОКУМЕНТИ ОТ РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – ПЛЕВЕН)

Димана Димчева

Регионален исторически музей – Плевен

Резюме: Статията изследва кореспонденцията на плевенския учител Георги Димов Грънчаров с водещи възрожденски издатели, книжари и просветни дейци. Анализът разкрива изграждането на динамична мрежа за разпространение на книжнина, в която Плевен се утвърждава като важен логистичен център. Писмата на Ку(ю)чевски, Рашко Ил. Блъсков, Стефан Газиев, Д. В. Хранов и Т. Х. Станчев показват сложното взаимодействие между организационни, финансови и идейни аспекти на книжовното дело. Чрез тях се очертава културна инфраструктура, основана на доверие, лична отговорност и общ просветителски стремеж. Проследено е как посредническата дейност на Грънчаров превръща разпространението на книги в духовен и обществен акт, който допринася за културното съединение на българите през Възраждането.

Ключови думи: Георги Димов Грънчаров; възрожденска книжнина; спомоществователство; книжовни мрежи; кореспонденция; Плевен.

Разпространението на възрожденската книжнина е явление, което надхвърля границите на чисто културното развитие. Книгата през Възраждането не е просто средство за образование – тя е символ на принадлежност и национално самосъзнание, духовен посредник между българите, които още нямат свои институции. Чрез нея се изграждат неформални мрежи от издатели, учители, търговци, занаятчии и читатели, обединени от една обща кауза: разпространението на словото и знанието.

Настоящото изследване се основава на непубликувана кореспонденция между Георги Димов Грънчаров¹ и редица възрожденски издатели, съхранявана във фонда на отдел „История на България XV–XIX в.“ на Регионален исторически музей - Плевен. Писмата представляват ценен извор за проучване на процесите по разпространение на книжнина, спомоществователство и изграждане на просветителски мрежи през Възраждането. Тези мрежи функционират като културна инфраструктура, която предшества институционалното изграждане на българското образование.

Разпространението на книжнината в Плевенския край вече е било предмет на изследване от проф. Михаил Грънчаров², който в своя статия от 1986 г. разглежда въпроса предимно статистически – чрез данни за броя на изданията, спомоществователите и тиражите. Настоящият текст надгражда този подход, като поставя акцент върху живата комуникация между издателите и местния посредник – плевенския учител Георги Грънчаров.

Чрез неговата кореспонденция с личности като Рашко Ил. Блъсков, Димо В. Хранов, Тодор Хаджистанчев, Стефан Газиев и други може да се проследи вътрешната логика на книжовния процес – как се движат книгите, парите, хората и идеите и как чрез тях се изгражда устойчива културна мрежа в Северна България.

Целта на изследването е да се осветят социалните, логистичните и финансовите механизми, чрез които Грънчаров подпомага движението на възрожденската книжнина и се превръща в ключова фигура на духовното обединение.

През писмата му прозира не просто търговски обмен, а устойчива система на морално доверие и общо родолюбиво усилие – своеобразно „съединение чрез книга“, което предшества политическото съединение на нацията.

Логистиката на възрожденската книжнина

В основата на разпространението на възрожденската книжнина стои не само просветителският устрем, но и сложна мрежа от

¹ Г. Д. Грънчаров (Даскалов) (1844-1903) – един от най-видните просветни и културни дейци в Плевен през Възраждането и първите години след Освобождението. В архивните източници фамилията му се среща и като **Даскалов** или **Грънчарски**, съответно по професията му на учител (даскал) и по занаята на рода (грънчар). Първоначално работи като обущар, а впоследствие се посвещава на учителството – своето истинско призвание. През 1871 г. е изпратен от Плевенската община в Щип, за да изучи звучната метода при Йосиф Ковачев, след което я въвежда в плевенските училища. Дейността му оставя трайни следи в просветния живот на региона и в разпространението на възрожденската книжнина.

² Грънчаров, М. Разпространение на възрожденската книжнина в Плевенския край. – ИМСЗБ. Т. 11. София, 1986, с. 83-108.

връзки, маршрути и доверителни отношения, която осигурява движението на книгите от печатниците до читателите. Книжовният живот през Възраждането не е централизирана система, а жива, самоорганизираща се структура, основана върху лични контакти, препоръки и родолюбив ентузиазъм.

Началото на тази мрежа може да се проследи още в края на 60-те години на XIX в., когато в нея се включва и Георги Д. Грънчаров. Сред първите мусъмишленици е русенският книжар Г. Ку(ю)чевски³ – представител на Книжарницата на Библийското общество в Русчук, свързана с дейността по разпространение на библии и религиозна литература у нас през втората половина на XIX в.⁴ Ку(ю)чевски се обръща към плевенския учител с предложение да поеме продажбата на религиозни книги, намиращи се у учителя Нестор Марков в Плевен. В писмо от 24 декември 1869 г. Ку(ю)чевски уточнява, че става дума за библии, евангелия и псалтири на български, гръцко-турски и еврейски език, като предлага на Грънчаров комисиона от „двадесет от сто“⁵. В следващо писмо от 10 февруари 1870 г. той уточнява техните цени и броя на екземплярите⁶.

Тази ранна кореспонденция свидетелства за зараждането на организирана система за разпространение на духовна книжнина в Северна България. Чрез нея Грънчаров се включва не само в просветителски, но и в духовно-нравствени инициативи – посредник между религиозното слово и светското образование. Постепенно около неговата личност започва да се формира мрежа от издатели, книжари и съмишленици, която превръща Плевен в един от активните възрожденски центрове на книжовната комуникация.

В тази вече оформяща се мрежа особено място заема Рашко Ил. Блъсков⁷, който в писмо от 4 юни 1873 г. ясно формулира очакванията си към Грънчаров: „Ланските 15 листи от 22-ри брой и тазгодишното „Училище“ приемоте от негова милост

³ В писмата името на автора се среща изписано по различен начин – *Кучевски* и *Кючевски*. В текста е възприета формата Ку(ю)чевски, която отразява това различие.

⁴ До момента в специализираната литература не се открива изрично споменаване на *Книжарница на Библийското общество в Русчук*. Сведенията за нейното съществуване произтичат от непубликувана кореспонденция на Георги Д. Грънчаров, съхранявана във фонда на РИМ – Плевен.

⁵ РИМ-Пл., инв. № В-А-I-486/1.

⁶ РИМ-Пл., инв. № В-А-I-486/2.

⁷ Рашко Илиев Блъсков (Стар Блъсков; 1819-1884) – учител; съставител, преводач и редактор на редица учебни помагала; събирач на народни умотворения; активно сътрудничи на редица периодични издания. В Плевенско осигурил пласирането главно на „*Календарче за 1873 г.*“, списанието си „*Училище*“ за времето от 1872 г. до 1876 г., а от 1875 г. и на „*Градинка*“. Води кореспонденция с Г. Грънчаров в периода 1872-1876 г.

и като има там нарочни мой човек, надявам са да наспорят (да се увеличат) спомощниците, не само у града ви, но и по селата, дето ще го рекомендувате (препоръчате) с ваши препоръчителни писма до приятели и познайници“⁸.

Този откъс показва ясно изградената организационна логика – издателят изпраща материалите до своя доверен представител, който не просто ги съхранява, а активно ги разпределя по селата и между потенциалните спомоществователи, използвайки личните си връзки и авторитет. От писмото личи, че Грънчаров е не просто посредник, а регионален координатор на просветителската дейност. Чрез неговите усилия книгата достига до по-малките общности, а издателят разчита на местната му осведоменост и обществен авторитет.

Друго послание на Блъсков от 12 януари 1874 г. конкретизира мащаба на тази дейност: „Оттук нямаше как да изпратим връзките за Никопол и Орехово, затуй ги пращаме до вас и дано ги препратите у време. Връзката с 19-20 сл[истък] ви се праща през Търново и не зная вече кога ще да пристигне. Сега и от Букурещ се забавят“⁹.

Тези думи свидетелстват, че Плевен се превръща в логистичен център – междинна станция по пътя на книжнината от печатниците във Влашко към различни български градове. Грънчаров не само приема, но и препраща пратки нататък, като следи навременното им пристигане.

В друг случай Блъсков указва: „Сега, според писмото ви, изпращам още 10 цели (до 15 брой), кои ще наместите, като им приберете стойността, ще сторите добре да ми внесете парите по некой си верен човек или ако имате познайник у Свищов, можете да ги препратите до тамкашното читалищно настоятелство; другаде немам верен приятел“¹⁰.

Тук се разкрива географската и социална свързаност между градовете – Плевен, Свищов, Търново, Никопол – и взаимното подпомагане между местните настоятели. Издателят знае, че може да разчита само на „верни приятели“, а сред тях първи е Грънчаров.

Използването на различни пратеници – учители, търговци, дори случайни пътници – е характерна особеност на епохата. В друго свое послание Блъсков пише: „Пренасящият настоящето ми е мой ученик (който е следвал и у Болградската гимназия), и

⁸ РИМ-Пл., инв. № В-А-I-458.

⁹ РИМ-Пл., инв. № В-А-I-444.

¹⁰ Писмо от Р. Ил. Блъсков до Г. Грънчаров, Русчук, 9 ноември 1872 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-I-469.

той иде да си търси някое място за учител ... дано го настаните нейде в селата“¹¹.

Така книжовният обмен се осъществява чрез човешки маршрути – учители, търговци, случайни пътници – хора, които носят не само книги, но и идеи. Мрежата на възрожденската книжнина е изградена не от институции, а от хора с доверие помежду им, които споделят една обща мисия.

Подобен модел се среща и в писмата на Стефан Газиев¹² от Търново, които демонстрират висока степен на организация при движението на книжни пратки. На 12 февруари 1876 г. той пише: „Чрез г-н Митко С. Паракуцов у Ловеч на 5-и т[ого] упътних връзка с книги до ваше приемане, от които някои ви моля да раздадете според разпоредението, направено в тогавашното ми и други – да разпратите ви, като ви напомням и за внасяне на пари“¹³.

Това писмо показва не само доверие, но и координирано разпределение на задълженията – Грънчаров приема пратките, част от които раздава лично, а останалите пренасочва нататък. Тук ясно се откроява движението на книгите като жива верига: от издателя – през посредника – до читателя.

В писмата на Димо В. Хранов¹⁴ логистичният аспект също е подчертан. Освен че възлага на Грънчаров събирането на абонаменти, той му изпраща и конкретни указания за дистрибуцията на нови броеве на списанията „Знание“ и „Стопан“, както и на книги като „Българска история“ и „Песните“¹⁵. Грънчаров трябва да ги разпреди „по селата“ и да уведоми издателя за получените отзиви и постъпления. Така неговата дейност съчетава логистични, финансови и информационни функции.

От особено значение за книжния обмен е и кореспонденцията с Тодор Хаджистанчев¹⁶ от Русе, който изпраща на Грънчаров не само книги, но и свои представители – като учителя Иван

¹¹ Писмо от Р. Ил. Блъсков до Г. Грънчаров, б. м., б. д. РИМ-Пл., инв. № В-А-I-489.

¹² Стефан П. Газиев – книжар и издател в Търново. В Плевенско разпространява учебна и религиозна литература през 70-те години на XIX в.; издава преведената от Пандели Кисимов книга „Откритието на Америка“, част I и II. Води кореспонденция с Г. Грънчаров в периода 1874-1876 г.

¹³ РИМ-Пл., инв. № В-А-I-426.

¹⁴ Димо (Димитър) Вълчев Хранов (1845-1915) – учител, читалищен, театрален и музикален деец; до 1875 г. е учител във Видин, където редактира сп. „Ступан“; после се мести в Букурещ, където сътрудничи на Л. Каравелов в сп. „Знание“. Води кореспонденция с Г. Грънчаров в периода 1871-1876 г.

¹⁵ Писмо от Д. В. Хранов до Г. Грънчаров, Русе, 10 октомври 1871 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-I-429.

¹⁶ Тодор Хаджистанчев Драгошинов (1849-1903) – учител, книжовник, театрален деец, революционер и общественик. В Плевенско пласира списанието си „Слава“, кн. „Ружица от Елограда“, „Полемика от славянски език“, „Правата цивилизация“, „Кардам Страшний“, „Педагогически поучения...“ и др. Води кореспонденция с Г. Грънчаров в периода 1872-1874 г.

Ведър, за когото пише: „Пренасящият настоящето ми г-н Иван Ведър е мой бъдещ сътрудник на книжовното ми занимание; затова ще ви моля да го посрещнете искрено, братски и с него заедно да се потрудите за разпространението на новите книжки „Тълкование“...“¹⁷.

Тук логистиката придобива и човешко измерение – пътуването на книгата е придружено от пътуването на хората, от обмен на идеи и приятелства, от изграждане на нови мрежи на доверие.

Особен щрих към тази картина добавя книговезецът Д. Н. Кантарджиев от Габрово, който показва последната фаза в движението на книгата – подвързването и опазването ѝ. В писмо от 20 август 1875 г. той съобщава: „Книгите ви бяха подвързани още преди 10-на дена... заковани, наредени и завързани в сандъчето. Книгите са както ги знаете на брой 36... турих, без позволение, и три червени хадри¹⁸, за да имате и посребрени книги в библиотеката си...“¹⁹.

От тези редове личи не просто занаятчийство, а почит към знанието и естетическа грижа за книгата. Кантарджиев не само подвързва, но и организира транспортирането: „За голямото приятелство г-н Ненко Вълчев прие книгите да ви донесе и то с условие до Ловеч... оттам при когото ги остави, да си има грижата или вие се потрудете да си ги приемете“²⁰.

В друго писмо той добавя: „Сандъчето, досега се надявах да ми го пратите с не подвързани книги“²¹. Така в кореспонденцията между двата града се открива не просто практическа, а и културна връзка между два от най-активните центрове на възрожденската книжовност. Този книговезки обмен разкрива финалния етап от движението на книгата – нейното материално утвърждаване, което едновременно я предпазва и превръща в символ на устойчивостта на знанието.

Писмата на Д. Н. Кантарджиев разкриват една по-интимна страна от дейността на Георги Грънчаров – неговото дълбоко уважение към книгата като лична духовна ценност. Подвързаните от габровския книговезец томове не са предназначени за търговия, а за личната библиотека на плевенския учител. Този факт показва, че мисията на Грънчаров не се изчерпва с посредничеството между издатели и публика – той се явява и пазител

¹⁷ Писмо от Т. Х. Станчев до Г. Грънчаров, Русе, 10 август 1873 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-I-450.

¹⁸ *Хадри* – плат за подвързване, по-често кадифе или коприна.

¹⁹ РИМ-Пл., инв. № В-А-I-430.

²⁰ РИМ-Пл. инв. № В-А-I-430.

²¹ Писмо от Д. Н. Кантарджиев до Г. Грънчаров, Габрово, 19 септ. 1875 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-I-431.

на книжовното наследство, който съзнателно събира, опазва и систематизира книгите като част от духовното богатство на народа.

Особено показателно е, че част от тези книги – подвързани от самия Кантарджиев – са запазени и до днес във фонда и експозицията на Регионален исторически музей – Плевен. Те представляват материално свидетелство за възрожденския идеал, според който книгата е не само средство за знание, но и символ на национално достойнство и културна памет.

В тази перспектива личната библиотека на Грънчаров се явява своеобразен микромодел на възрожденската културна мрежа – домашен център на просветата, в който се събират и преплитат индивидуалното и общественото усилия.

От индивидуалното събиране на книги до тяхното системно разпространение води една обща логика: изграждането на културна инфраструктура, основана на доверие, инициативност и морална отговорност. В този смисъл логистиката на възрожденската книжнина не се свежда до транспортен процес, а представлява социален механизъм за обмяна на знание и доверие, който свързва отделните участници – от издателя и печатаря до куриера и местния настоятел.

Без подобни посредници – учители, читалищни дейци и местни радетели – движението на книгата би било невъзможно. Логистиката на възрожденската книжнина е преди всичко логистика на доверието – мрежа от личности, които чрез труд, постоянство и чувство за дълг обединяват отделните точки на българското културно пространство в единна духовна общност.

Финансовото измерение на книжовната мрежа

Ако логистиката показва пътя на книгата, то финансовата ѝ страна разкрива механизмите, които правят това движение възможно – системата на доверие, отчетност и морална отговорност, в която Грънчаров се превръща в ключова фигура.

Финансовата страна на книгоразпространението през Възраждането често остава в сянка зад идеалите на просвещението, но без нея нито едно книжовно начинание не би било възможно. Кореспонденцията между издателите и Георги Грънчаров показва, че духовното дело върви ръка за ръка с изключително стриктна финансова дисциплина и висока степен на доверие. Възрожденската книга е не само културен, но и икономически продукт: хора като Грънчаров са нейният счетоводител, гарант и пазител.

Най-ясно това се вижда в писмата на Рашко Ил. Блъсков, който поверява на плевенския учител не просто разпространението, а и събирането на пари от спомоществователите. В едно от тях

той инструктира: „...колкото пари се съберат от спомоществования и стойността на 200 „Календарчета“, нема да дадете нищо на човека (освен няколко гроша пътни разноски, кога потегли за нейде), а ще ги пратите по пощата или с някой познат пътник, надписани до г-н Спас Попов в печатницата на „Д[унавска] област“²².

Издателят е категоричен: парите не се дават на куриери или посредници, а само Грънчаров има правото и отговорността да ги управлява. Това е свидетелство за високо ниво на доверие и за разбирането, че финансовата почтеност е част от просветителската кауза.

В същата кореспонденция Блъсков добавя и лична нотка: „Да не ви пошушне нещо на ухо? Мен ми трябва тука пари, а и твърде са не обзалагам на този човек, че ще ми върши работата чистосъвестно; и друг път зерем²³ съм опарен, та трябва да духам... мълчете и само ще кроите накъде клони...“²⁴.

Това откровение показва не само финансовата несигурност, в която работят издателите, но и човешките отношения на доверие, лоялност и споделена отговорност, които движат системата отвътре.

Финансовите трудности са постоянен спътник на книжовното дело. Самият Блъсков споделя: „...но я да попитате мене какво аз прекарах, дорде се склучи година III на „Училище“! Плащай на подписвача, давай десетък на настоятели, на пощи и за парите, ходи дохождай у Влашко, да печатам скъпи и скъпо, с двойни и тройни разноски за пренасяне насам“²⁵.

Тези редове осветляват икономическата уязвимост на издателите, която превръща всеки кореспондент като Грънчаров в необходим финансов съюзник.

Подобна отговорност се открива и в писмата на Димо В. Храмов от Русе. Освен да събира абонаментни вноски за списанията „Стопан“ и „Знание“, той възлага на Грънчаров и допълнителни финансови задачи, свързани с уреждането на задължения към трети лица. В кратко писмо от 28 февруари 1876 г. той уточнява: „Притварям (прилагам) ви бележката за парите на „Майка къщовница“²⁶. Има в Плевен едно търговско дружество „Напре-

²² Писмо от Р. Ил. Блъсков до Г. Грънчаров, Русчук, 4 юни 1873 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-І-458.

²³ Зѐрѐ, зѐрѐм (от пер.-тур. – zıra). Понеже, тъй като, защото.

²⁴ Писмо от Р. Ил. Блъсков...РИМ-Пл., инв. № В-А-І-458.

²⁵ Писмо от Р. Ил. Блъсков до Г. Грънчаров, Русчук, 20 юни 1874 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-І-440.

²⁶ Георги Грънчаров е ангажиран с пласирането на преведената и издадена от П. Д. Бояджиев през 1875 г. книга „Майка къщовница“. Набирането на спомоществатели за нея започва още през 1872 г. и е извършено от учителя Пано Рогозаров от Плевен. След неговото напускане, Бояджиев се обръща към учителя Тодор Коджаев (Коджов) като „най-горещ ревнител

дък“, на което напечатах билетите и устава. Това дружество ми дължи 36 франга. Моля ви вземете тия пари и ги пратете“²⁷.

Така Грънчаров се оказва своеобразен финансов агент и доверен посредник, на когото се възлагат дори частни търговски вземания. За изпълнението на това задължение свидетелства една разписка от 16 април 1876 г., подписана от Койчо Хр. Селвелиев, в която са описани сумите, събрани от Грънчаров „за г-н Д. В. Хранов за сметката“: „За дру[жество] Напредък... приех 162 гро[ша]; за Петра Бояджиева за Майка къщовница – 136 гр.; за Душанова от I г. Знание – 72; за I и II г. Сто[пан] – 45 гр.; за ново от III г. Стопан – 37 гроша... общо 452 гро[ша]“. ²⁸

Тази отчетност свидетелства за високата степен на доверие между издател и посредник – доверие, което превръща финансов обмен в морален дълг към делото на просвещението.

Особено показателна е кореспонденцията със Стефан Газиев от Търново, при когото парите са неразривно свързани с движението на самите книги. В писмо от 22 декември 1875 г. той пише: „От приносящий на писмото ви арабаджи Юсеин ще получите две връзки книги: Откр[итието] на Амер[ика] екз. 150 x 12 [гр.] = 1800; Богослуж[ение] Калпаз[анов] 50 x 10 = 500; Малък буквар Дан[ов] 150 x 1 = 150 – 2450, които ще раздадете на спомоществателите, както сте приказвали със същия“ ²⁹.

Това не е просто описание на пратка, а детайлен финансов отчет – всяко издание е остойностено, всяка бройка преброена. От Грънчаров се очаква не само да раздаде книжката, но и да събере и препрати съответната сума, като сам следи точността на сметките.

Дори при най-идеалистичните издатели, какъвто е Тодор Хаджистанчев, финансовата страна не е пренебрегната. Той изповядва философията, че „...всяко едно книжовно предприятие, без вярна приятелска помощ би било мъртво и безполезно“ ³⁰ и признава, че „с труд мислим да успеем във всичко, но без помощта на приятелите виждам, че

по разпространението на народната ни книжнина“, за да раздаде екземплярите и да изпрати средствата до Илия Д. Шиваров – книгопродавец в Русе (Писмо от П. Д. Бояджиев и Илия Д. Шиваров до Т. К. Коджаев, Русе, 14 октомври 1875 г.; намира се в архива на Георги Д. Грънчаров – РИМ-Пл., инв. № В-А-I-680).

„Притворената бележка“, спомената в писмото на Хранов, представлява друго писмо на П. Д. Бояджиев и Илия Шиваров, носещо същата дата като писмото на Хранов (РИМ-Пл., инв. № В-А-I-424), с което се потвърждава връзката между издателите и посредника в Плевен.

²⁷ РИМ-Пл., инв. № В-А-I-423.

²⁸ РИМ-Пл., инв. № В-А-I-422.

²⁹ РИМ-Пл., инв. № В-А-I-428.

³⁰ Писмо от Т. Х. Станчев до Г. Грънчаров, Русе, 21 август 1872 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-I-471/а.

не можем нищо, затова помагайте Бачо и словом и делом“³¹. В тези редове се разкрива разбирането, че материалната подкрепа е неотделима от моралния дълг към просвещението – дарителството, абонаментът и посредничеството се възприемат като нравствен акт, равностоен на участието в общонародна кауза.

Именно в тази морална рамка се вписва и дейността на Георги Д. Грънчаров, чиято роля далеч надхвърля функциите на местен разпространител. Финансовата кореспонденция го очертава не само като посредник, но и като морален стожер на просветителската система – човекът, в чиито ръце духовното и материалното се съединяват. Той не просто пренася пари и отчети, а гарантира ред, прозрачност и доверие между издателите и читателите.

В обобщение, финансовото измерение на възрожденското книгоразпространение се откроява като жива система от доверие, морал и отчетност, в която Грънчаров изпълнява ролята на финансов координатор и нравствен гарант. Той събира, отчита и препраща средства, като едновременно вдъхва сигурност – превръща се в посредник не само между хора и пари, а между материалното и духовното лице на възрожденската култура.

Идейно-организационна роля на посредниците

Ако логистиката показва движението на книгите, а финансите – материалната им опора, то идейно-организационната роля на книжовната мрежа разкрива смисъла на това движение – духовното съединение на българите чрез обща просветителска кауза.

В писмата, които Георги Грънчаров получава от издателите, се усеща дълбокото убеждение, че всяка книга е общо дело, изискващо не само труд, но и морална солидарност. Тези текстове говорят не за търговия, а за вяра в мисията на знанието.

В писмата на Тодор Хаджистанчев към Грънчаров прозвучава дълбокият морален патос на възрожденската епоха. В едно от посланията си той изповядва: „...*Не намирам думи, с които да ви благодаря на помощта и родолюбието, с което ме толкоз своеволно удостоявате; радвам се крайно, когато и вие искате да бъдете един подкрепител на народните ни списания, от които зависи единственото им съществуване и развитие...*“³².

Тази благодарност не остава изолиран жест, а се превръща в последователен тон на кореспонденция между двамата. Три месеца по-късно Хаджистанчев пише: „*Вярвам, че всичко, което вършиш за моето предприятие, е под подбуждение от родолюбие... Ти с трудовете си, които полагаш в настояще, ще ми под-*

³¹ Писмо от Т. Х. Станчев до Г. Грънчаров, Русе, 10 август 1873 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-I-450.

³² Писмо от Т. Х. Станчев до Г. Грънчаров, Русе, 21 август 1872 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-I-471/а.

крепиш предприятието най-много от всичките ми други господа настоятели...“³³

В тези редове се долавя духовното доверие между издател и посредник, което превръща разпространението на книгата в общонародна мисия. Хаджистанчев вижда в Грънчаров не просто помощник, а съратник и морален гарант на просветителската кауза – човек, който действа с „решителност и енергия“³⁴, каквито са присъщи на всеки народен будител.

Особено показателно е едно негово признание: „Сто писма за пара! Сто, приятелю! Как се работи за разпространението на просвещението измежду нашия народ! Мъките, които поднасям, са доста значителни, но никой не ще да ги чуе!“³⁵

Тази изповед открива човешката страна на книжовното дело – усилието, лишенията и постоянството, които стоят зад идеята за народно просвещение. Тя свидетелства, че зад всяка книга стои не просто труд, а саможертва, вдъхновена от дълбоко чувство за дълг към народа. Подобни признания подсказват, че възрожденската книжовна дейност е не само просветителска, но и жертвена – дело на труд и упорство, които рядко получават признание.

Подобни настроения споделят и други възрожденски издатели, с които Грънчаров поддържа оживена кореспонденция. В техните писма, макар и с по-различен израз, прозира същата вяра в книгата като средство за духовно съединение.

Същият тип доверие личи и в единственото запазено писмо на Милан Ц. Гърбов (Гарибов) от 8 декември 1874 г., в което той моли Грънчаров „да се натовари с този труд, за който не ще бъде друг по-способен да го извърши“ – да събере подписи за издаването на религиозната книга „Литургика“. В писмото се съдържа и призивът той да убеди „всички възрастни ученици, даже и други почтени господа“, че книгата е „потребна и полезна за всеки християнин“³⁶. Този тон на почит и упование свидетелства, че авторитетът на плевенския учител надхвърля границите на училището и обхваща широкия духовен и обществен кръг на възрожденската култура. Грънчаров е не просто посредник между издатели и читатели, а фигура на доверие – човек, способен да вдъхновява, убеждава и сплотява.

Подобно отношение личи и в писмата на Димо В. Хранов: „С благодарение приемам да бъдете вие настоятел на „Стопан“ и на

³³ Писмо от Т. Х. Станчев до Г. Грънчаров, Русе, 24 ноември 1872 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-I-471/б.

³⁴ Писмо от Т. Х. Станчев... РИМ-Пл., инв. № В-А-I-471/б.

³⁵ Писмо от Т. Х. Станчев до Г. Грънчаров, Русе, 3 юли 1873 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-I-454/а.

³⁶ РИМ-Пл., инв. № В-А-I-436.

„Знание“. Надея се, че вие ще да се постараете за разпространението на тия вестници по вашите места“³⁷.

Тук прозира друга страна на идейното съединение – взаимното признание и доверие, които превръщат местния учител в част от националното книжовно движение. Грънчаров не е чиновник на издателството, а морална фигура, която възплъщава духа на спомоществователството – доброволно, родолюбиво, безкористно. За него просвещението не е служба, а служение.

Посредническата дейност на Георги Д. Грънчаров показва, че възрожденското спомоществователство надхвърля рамките на финансов акт и се утвърждава като морална и културна институция. В него се срещат индивидуалната воля и колективната цел – духовното съединение на българите чрез книгата, превърнала се в посредник между знание и национална идентичност.

Писмата на издателите от Русе, Никопол, Търново и Габрово свидетелстват за изграждането на широка културна мрежа, в която всеки участник – автор, издател, книговец или учител – има свой принос към общото дело на просвещението. Тази мрежа представлява ранна форма на обществено съзнание, основано не на власт и йерархия, а на доверие, лична отговорност и морална взаимност.

Особен интерес представлява едно писмо от Христо Т. Драсов – сродник на Грънчаров, в което авторът му дава подробни наставления относно сигурното предаване на парична пратка по пощата³⁸. Макар извън книжовната сфера, документът разкрива същия тип доверие, който характеризира отношенията между издателите и учителя. В лицето на Грънчаров личи фигурата на човек, на когото се поверяват не само книги и средства, но и отговорности от делничен, житейски характер – свидетелство за високия му обществен авторитет.

Кореспонденцията на Георги Д. Грънчаров не бива да се възприема единствено като извор за историята на книгоразпространението. Тя е документ на културната етика на Възраждането – свидетелство за онзи модел на взаимност и доверие, чрез който се изгражда духовното единство на нацията. В ежедневните писма и сметки, в товарителниците и отчетите се разкрива не просто деловият механизъм на книгоразпространението, а идеята за съединение чрез знание и просвета. В лицето на плевенския учител и неговите съвременници се откроява онази духовна енергия, която прави възможно истинското обединение на на-

³⁷ Писмо от Д. В. Храмов до Г. Грънчаров, Русчук, 22 януари 1876 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-І-378.

³⁸ Писмо от Хр. Т. Драсов до Г. Грънчаров, Ловеч, 21 март 1875 г. РИМ-Пл., инв. № В-А-І-435.

рода – не чрез оръжие, а чрез книга, която съединява умовете, сърцата и делата.

Тази кореспонденция, съхранявана във фонда на Регионален исторически музей – Плевен, заслужава бъдещо пълнотекстово публикуване. Писмата – двадесет от Рашко Блъсков (включително две, подписани от неговия син К. Р. Блъсков, и две от негов сътрудник Янко Ангелов), тринадесет от Тодор Хаджистанчев, пет от Димо В. Хранов (със съпътстващи две писма от П. Д. Бояджиев и И. Д. Шиваров, както и една разписка от Койчо Хр. Селвелиев), седем от Стефан Газиев (и едно обявление), три от Д. Н. Кантарджиев, две от Ку(ю)чевски и едно от Милан Ц. Гърбов (Гарибов) – представляват ценен извор за реконструиране на културната мрежа на Възраждането. Тяхното публикуване би позволило да се проследи в детайли как се изгражда българската просветителска инфраструктура – онази мрежа от доверие, обща мисия и духовна взаимност, чрез която се осъществява истинското съединение на българите чрез книга.

**UNIFICATION THROUGH THE BOOK:
GEORGI GRANCHAROV AND THE NETWORKS OF REVIV-
AL-PERIOD CULTURE IN THE PLEVEN REGION
(BASED ON DOCUMENTS FROM THE COLLECTION OF
THE REGIONAL HISTORICAL MUSEUM – PLEVEN)**

Dimana Dimcheva

Regional Historical Museum – Pleven

Abstract: The article examines the correspondence of the Pleven teacher Georgi Dimov Grancharov with leading Revival-period publishers, booksellers, and educational figures. The analysis reveals the formation of a dynamic network for the distribution of printed books, within which Pleven emerges as an important logistical center. The letters of K(u)chevski, Rashko Il. Blaskov, Stefan Gaziev, D. V. Khranov, and T. Kh. Stanchev demonstrate the complex interaction between organizational, financial, and ideological dimensions of book culture. Through these documents, a cultural infrastructure becomes visible—one grounded in trust, personal responsibility, and a shared commitment to enlightenment.

The study traces how Grancharov's intermediary activity transforms the dissemination of books into a spiritual and civic act that contributes to the cultural unification of Bulgarians during the National Revival.

Keywords: Georgi Dimov Grancharov; Bulgarian National Revival book culture; public subscription networks (*spomoshtestvovatelstvo*); literary distribution networks; epistolary sources; Pleven region.

Димана Димчева

Ръководител отдел

Отдел „История на България XV-XIX век“

Регионален исторически музей-Плевен

гр. Плевен, ул. „Стоян Заимов“ № 3

E-mail: d.dimcheva@rim-pleven.com